

Vlinders in uw stad

Dagelijks lopen we erlangs: plantsoenen en wegbermen. Sinds de jaren zestig zijn we gewend aan gladde gazons, keurig geschoffelde perkjes met prettig geurende rozen en een plantsoenmedewerker die leunt op zijn schoffel: woestijnen voor de meeste insecten. Het kan echter heel anders: met inheemse planten en veel vlinders; hoe doen we dat en waarom gebeurt het nu nog niet?

Adrie Otte

De stad biedt voldoende mogelijkheden voor de vlinders, want er is genoeg stedelijk groen: in Nederland hebben we zo'n 200.000 ha (zie tabel 1). Helaas is dat groen onvoldoende beschouwd als natuur, veeleer als decoratie. Dat is jammer, want voor vlinders en andere insecten is het stedelijk groen vaak het laatste mogelijke toevluchtsoord omdat het omliggende cultuurlandschap zo verarmd is. Wegbermen zijn bovendien belangrijk voor de verspreiding van soorten en de uitwisseling tussen populaties, maar zijn daar vaak nog niet op ingericht. Gelukkig begint men steeds meer in te zien hoe belangrijk zij kunnen zijn voor dier en plant. Een groene stad met uitbundig bloeiende bermen en veel vlinders biedt bovendien meer levensvreugde.

ONWETENDHEID

Uit een onderzoek naar het wegbermbeheer in de Achterhoek blijkt dat gemeenten veelal geen idee hebben van de achteruitgang van vlinders en wat zij daaraan zouden kunnen doen. De meeste gemeenten kennen wel de uitgangspunten van natuurlijker beheer, maar denken dat het te duur is. Ze willen in ieder geval niet meer geld uitgeven aan beheer van bermen en stedelijk groen. Toch zijn er adviesorganen (Consulentschap Stedelijk Groen en Adviesgroep Vegetatiebeheer) die zij kunnen raadplegen, maar dat gebeurt in de Achterhoek nog maar in slechts twee gemeenten. Vaak ook ziet men het nut van een ander beheer niet zo, omdat de gemeente maar zo weinig groen heeft.

Een ander probleem is de houding van de bevolking. De bevolking is gewend aan de keu-

rige perkjes en korte bermen en de collectieve smetvrees komt naar boven drijven als men langer gras of onderbegroeiing ontwaart.

Voor de boerenlobby is een niet te onderschatten tegenkracht. Boeren beginnen door te rillen als zij distels zien en komen snel met herbiciden aandraven. Toch maken distels in een goed grasland weinig kans en kunnen zij zich alleen daar handhaven waar de grasmat verstoord is.

Duidelijk is, dat gemeenten overtuigd moeten worden van het nut van een ander beheer, geïllustreerd met een kostenplaatje. De Vlinderstichting is nu bezig met een brochure voor gemeenten over een ecologisch groenbeheer.

In een aantal steden in Nederland is men sinds enige jaren al overgegaan op een ecologisch groenbeheer. Een voorbeeld van zo'n stad is Zwolle. Deze Overijsselse gemeente gaat uit van de filosofie dat met het milieu zo belabberd wordt omgesprongen, omdat de natuur vreemd en dus vijandig voor de gemiddelde stadsmens is. De gemeente stelt zich tot taak om de mens in contact te brengen met de natuur en zodoende meer natuurbesef te kweken, aldus G. Mostert van de plantsoenen-dienst.

De natuur moest de stad in. Er werden groene 'vingers' aangelegd die de stad in lopen,

Tabel 1:

Wegbermen	53.000 ha
Spoorwegterreinen	13.000 ha
Stedelijk groen binnengebied	53.000 ha
Stedelijk groen buitengebied	68.000 ha
Kanaaloevers	3.500 km
Rivierdijken	650 km
Ontgrondingen	1.200 ha

Figuur 1. Perkjes zijn aantrekkelijk te maken voor vlinders door er nectarplanten in te zetten, zoals hier Buddleia's.

waarin de begroeiing zoveel mogelijk overeenkomt met die van de natuur rond de stad. Naar binnen toe wordt de plantengroei steeds gecultiveerder, maar alleen inheemse planten worden gebruikt. Zodoende kan de stadsmens de plantjes die in het plantsoen bij zijn huis staan ook buiten de stad herkennen, waardoor hij zich thuisvoelt in de natuur, zo luidt de filosofie. Een bijkomend voordeel is, dat het nieuwe beheer duidelijk goedkoper is dan het traditionele.

Zwolle besteedde veel aandacht aan voorlichting naar de bewoners en naar de plantsoen-medewerkers toe. De mensen werden zoveel mogelijk betrokken bij de werkzaamheden. Het gezamenlijk met de hele straat bijhouden en inrichten van plantsoenen en perkjes onder bomen werd door de gemeente gestimuleerd. Er werd enthousiast op gereageerd, vele straten werden opgevrolijkt met inheemse plantjes en de band tussen bewoners werd versterkt.

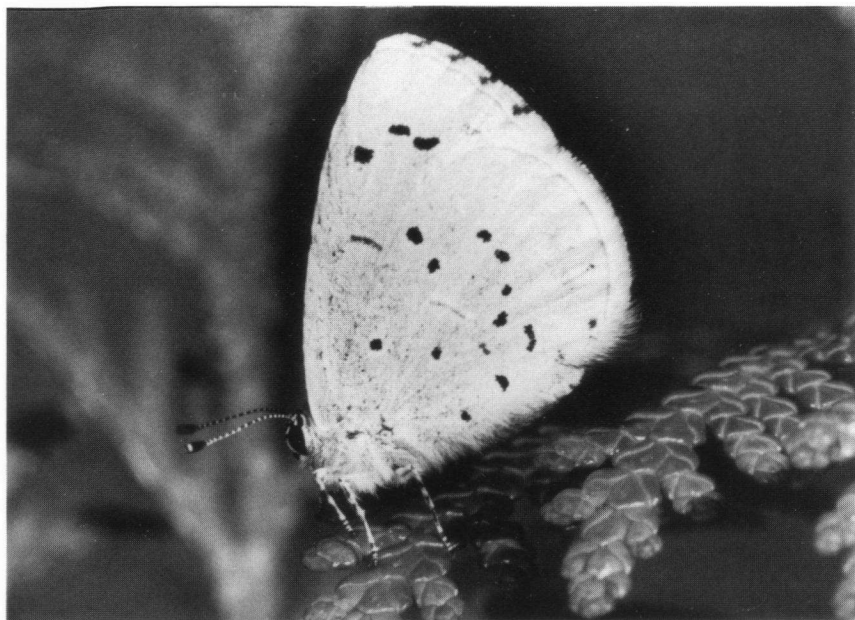
Helaas wordt zelfs bij een ecologisch stads-groenbeheer nog weinig rekening gehouden met de eisen die vlinders aan hun omgeving stellen. Dat komt doordat men die eisen veelal niet kent. Hoe zou het openbaar groen beheerd moeten worden willen we meer vlinders in de stad zien?

NATUUR OM UW HUIS

Op veel locaties kan vrij eenvoudig overgeschakeld worden op een ander beheer. In het kort komt het er vaak op neer dat er niet geschoffeld wordt, maar dat er een onderbegroeiing gekreëerd wordt met van nature in Nederland voorkomende planten. Zodoende is dat beheer minder arbeidsintensief en daardoor goedkoper. Bovendien zijn inheemse plantesoorten in aanschaf voordeliger dan exoten.

Plantebakken en perkjes

Plantebakken en perkjes komen we vaak tegen bij winkelcentra ter decoratie en verhoging van de kooplust. Ecologisch is aan deze objecten weinig eer te behalen en voor vlinders moet het heil dan ook komen van de nectar. Rozen, die voor vlinders oninteressant zijn, kunnen bijvoorbeeld vervangen worden door buddleia's, deutzia's, damastbloemen, gulden roedes en tuinheliotropen. Zij worden bezocht door diverse dagvlindersoorten, zoals witjes, de Atalanta (*Vanessa atalanta*), het Koevinkje (*Aphantopus hyperanthus*), de Distelvlinder (*Cynthia cardui*), de Kleine vos (*Aglais urticae*), de Dagpauwoog (*Inachis io*) en de Argusvlinder (*Lasiommata megera*). Ongewenste begroeiing kan het best geweerd

Figuur 2. Het Boomblauwtje gebruikt muizeoortje als nectarplant.

Foto: F. Bink.

worden door de grond te bedekken met schors of chips. Bloembakken kunnen gevuld worden met onder andere hemelsleutel en lavendel, die bij de vlinders populair zijn. De kans om vlinders aan te treffen is echter het grootst als er ook voedselplanten voor de rups in de buurt zijn. Vlinders verhogen de decoratieve functie van dit groen, dus de middenstand kan tevreden zijn.

Groen tussen de bebouwing

Inheemse bomen, heesters en bodembedekkers planten is hier het credo. Het gebruiken van inheems plantenmateriaal is niet alleen

ecologisch aantrekkelijk, maar drukt bovendien sterk de onderhouds- en aanschaffkosten. In plaats van het rigoreus kaalschoffelen van de grond kunnen bodembedekkers uitgezaaid worden. Welke soorten in aanmerking komen hangt af van hoe sterk de begroeiing betreden wordt en van de bodemvruchtbaarheid. Op sterk betreden plaatsen is te denken aan zilverschoon, muizeoortje, grote weegbree en behaarde boterbloem. Het Boomblauwtje (*Celastrina argiolus*) bijvoorbeeld gebruikt muizeoortje als nectarplant en als er eilegplaatsen in de vorm van een vuilboom, wegedoorn of kardinaalsmuts aanwezig zijn, hebben we een grote kans deze vlinder hier te zien.

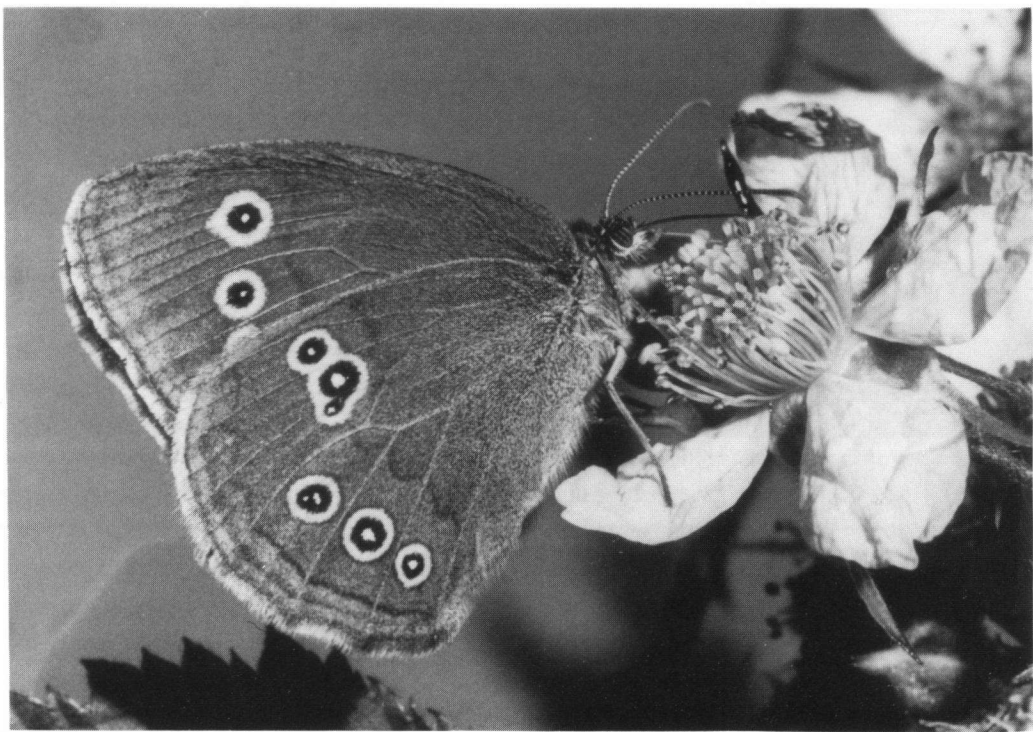
Rond kaasjeskruid, duizendblad, witte klaver en rode klaver kunnen iets minder tegen betreding. Vooral de rode klaver is erg in trek bij de vlinders.

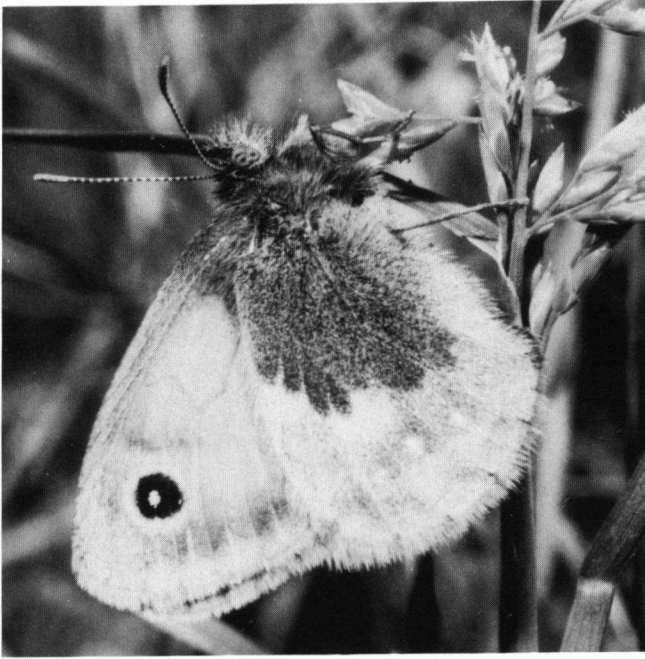
In Leiderdorp en Zwolle heeft men op plaatsen met nog minder betreding wilde marjolein en gewoon knoopkruid uitgezaaid, met als bezoekers de koolwitjes, de Argusvlinder, het Hooibeestje (*Coenonympha pamphilus*) en het Bruin zandoogje.

Zeer dure beplantingssoorten en in onderhoud arbeidsintensieve soorten kunnen vervangen worden door inheemse bomen, heesters en kruiden. Welke soorten in aanmerking komen hangt sterk af van de grondsoort en de grootte van het perceel. Want hoe groter dat is, des te

Figuur 3. Het Koevinkje bezoekt o.a. Braam en Buddleia.

Foto: F. Bink.

Figuur 4. Hooibeestjes komen op wilde marjolein en gewoon knoopkruid af.
Foto: F. Bink.

meer soorten kunnen zich handhaven zonder dat er onderhoud nodig is. Men kan zaad uit een heemtuin gebruiken om gewenste soorten te krijgen, maar lang niet alle soorten zullen zich blijvend kunnen handhaven. Na een aantal jaren ontstaat er een stabiele vegetatie. Is de bodem te voedselrijk, dan kan die gemengd worden met zandbakzand. Voor vlinders is het behalve de aanwezigheid van de juiste voedsel- en nectarplanten ook van belang dat er voldoende zon en beschutting is. Dit is te bereiken door reliëf in het terrein aan te brengen.

In Zwolle gebruikt men, uitgaande van het aanwezige milieu, geschikte bodembedekkers met hier en daar een opschietende plant. Willen de planten zich kunnen handhaven dan is het belangrijk dat het milieu voor alle planten gunstig is en dat ze niet te gevoelig voor verstoring zijn. Als bodembedekkers gebruikt men klimop, rode en witte klaver en luzerne. Voor vlinders moeten er ook geschikte ovipositieplaatsen zijn. Er moeten dus stukjes met brandnetels zijn voor onder andere de Atalanta. Het Boomblauwtje en de Citroenvlinder (*Gonepteryx rhamni*) hebben vuilboom, wegedoorn of kardinaalsmuts nodig en het Hooibeestje grassen. Als opschietende plant kan men de buddleia gebruiken. In Zwolle worden soorten gebruikt die van nature op ruigten van gestoorde, meestal kalkrijke zand-

gronden, zavel en kalksteen voorkomen, zoals de knikkende distel en het slangekruid. Struiken zijn belangrijk voor de beschutting; wilde liguster en braam leveren bovendien nectar. Onder de struiken kunnen inheemse bodembedekkers als hondsdrif, witte klaver, gele dovenetel, gevlekte dovenetel en luzerne voorkomen dat minder gewenste soorten de kans krijgen zich te vestigen.

Wanneer er stroken groen aangelegd worden die zich uitstrekken van het landschap om de stad tot diep in de stad, geeft men de natuur een kans in de stad door te dringen. Met name wegbermen, spoorwegdijken en slootkanten zijn hiervoor zeer geschikt. Flora en fauna kunnen zich in het groen in de stad (en bij u in de tuin) vestigen.

Parken

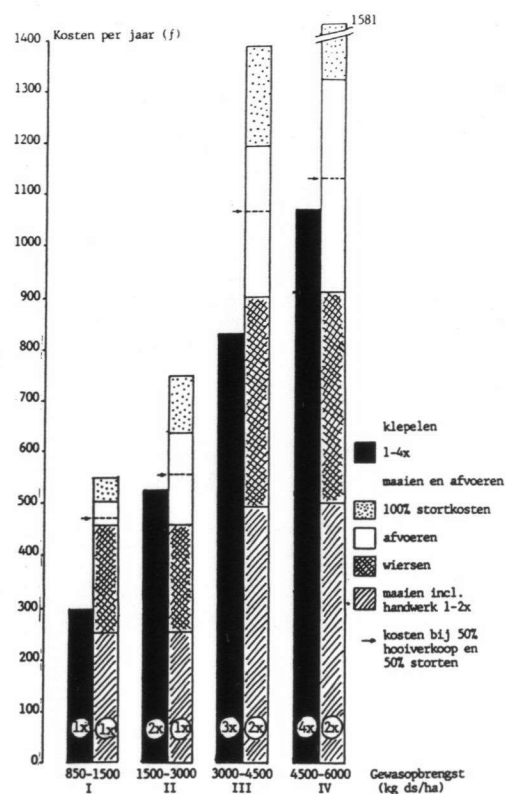
De grootte van parken biedt doorgaans goede perspectieven voor een gevarieerd geheel: een deel met veel betreding en een gecultiveerde begroeiing en een weinig gebruikt en natuurlijker beheerd stuk. Recreatie en natuur kunnen elkaar afwisselen, een vlinder- of heemtuin erbij maakt het nog interessanter. Parken bestaan voor een groot deel uit gazons die nu veelal opmerkelijke gelijkenis vertonen met de biljarttafel uit de aangrenzende kroeg. Jammer, want een ruig gazon met vele bloemen en vlinders is toch veel mooier. Is de grond niet al te voedselrijk, dan is met twee keer per jaar maaien met afvoer van het maaisel in korte tijd een prachtig bloemenrijk geheel te creëren. Door het maaisel af te voeren, worden de voedingsstoffen voor planten afgevoerd met als gevolg dat de bodem voedselarm, schraler wordt. Op schralere grond groeien veel planten die elders door de bemesting zijn verdwenen. Als de grond erg voedselrijk is, dan wordt het wat ingewikkelder, want dan moet de rijke grond gemengd worden met voedselarm zand. Dit biedt dan wel de mogelijkheid om reliëf in het terrein te brengen.

Iedere vlindersoort stelt weer andere eisen aan zijn milieu. Welke vlindersoorten er in een grasveld voorkomen hangt onder meer af van de plantesoorten die er staan, van de lengte van de vegetatie, van de hoeveelheid zon

Figuur 5. Een vergelijking tussen de kosten van verschillende vormen van bermonderhoud.

en van de mate van betreding. De vlinders oriënteren zich in de eerste plaats op de vegetatiestructuur, waarbij de verschillende vlinders verschillende structuren wensen. Het Groot dikkopje (*Ochlodes venata*), het Oranje zandoogje (*Pyronia tithonus*) en het Bruin zandoogje (*Maniola jurtina*) kiezen een ruige vegetatie met kniehoog gras, terwijl het Hooibeestje en het Icarusblauwtje (*Polyommatus icarus*) een korte vegetatie van vijf tot tien centimeter lengte al hoog genoeg vinden. Voorts stellen vlinders eisen aan ovipositie- en zonplaatsen. De Argusvlinder legt bijvoorbeeld zijn eieren op blootgestelde wortels van grassen op een zonnige plek. Het Groot dikkopje wil daarentegen uitgegroeide breedbladige grassen op beschutte plekken hebben. Kortom: hoe gevarieerder het grasveld, des te meer vlinders komen er voor.

Door op sommige stukken maar een keer in de twee à drie jaar te maaien ontstaan er wildere delen, de zogenaamde ruigtkruidengroeiingen met vele prachtig bloeiende soorten. Welke soorten er ontstaan is sterk afhankelijk van de vochtigheidsgraad en de voedselrijkdom. Het best kan eerst een aantal ja-

ren verschaald worden (twee keer per jaar maaien met afvoer van het maaisel) alvorens een ruigtkruidenveldje te scheppen.

Veelal komen er akkerdistels en brandnetels voor en iedere vlinderliefhebber weet hoe belangrijk die planten zijn voor vlinders. Op wat voedselarmere gronden kunnen belangrijke nectarplanten als koninginnekruid, valeriaan, wilgeroosje en marjolein zich ontwikkelen.

Voor de broodnodige beschutting kunnen hagen en struwelen in het park aangelegd worden, die met de juiste boomsoorten ook belangrijke nectarbronnen kunnen zijn. De sleedoorn, de een- en tweestijlige meidoorn, de vlier, de braam, de wegedoorn en de kardinaalsmuts zijn voorbeelden van soorten waar vlinders voedsel kunnen vinden.

Bosplantsoenen

Meestal staan de bomen in bestaande bosplantsoenen zo dicht op elkaar dat het evenwicht tussen boom-, struik- en kruidlaag ver te zoeken is. Uitdunnen is de eerste maatregel dus. De bedekkingspercentages van boom-, struik- en kruidlaag moeten respectievelijk ongeveer 50%, 70% en 40% zijn. Vlinders kunnen veel aan bosplantsoenen hebben, mits

er genoeg zon in kan doordringen en er de juiste voedselplanten te vinden zijn. Het Oranjetipje (*Anthocharis cardamines*) heeft voor de eieren bijvoorbeeld look-zonder-look nodig, het Boemblauwtje vuilboom en klimop, het Landkaartje beschaduwde brandnetels en het Koevinkje (*Aphantopus hyperantus*) grassen.

Wegbermen en dijken

Deze landschapselementen zijn voor vlinders zeer belangrijk omdat zij dienst kunnen doen als zgn. corridors: wegen waarlangs vlinders zich kunnen verplaatsen. Via de bermen kunnen er uitwisselingen plaatsvinden tussen verschillende populaties en kunnen soorten zich verspreiden. Zoals bekend is isolatie van populaties een van de oorzaken dat vlinders uitsterven. Een wegberm met de juiste vegetatie en genoeg beschutting is voor vlinders dus van groot belang.

Hoe breder de berm, hoe beter. De vlinders hebben dan minder last van het verkeer en de variatie in de begroeiing kan groter zijn waardoor meer vlindersoorten er iets aan hebben. Bermen kunnen het best beheerd worden als graslanden, dus een à twee keer per jaar maaien met afvoeren van het maaisel.

Nu, zo blijkt uit het onderzoek, voert men veelal het maaisel niet af en wordt op verkeerde tijdstippen gemaaid, terwijl meteen de hele breedte van de berm onder handen wordt genomen. Beter is het om stukken te laten staan, zodat er altijd nectar- en voedselplanten aanwezig zijn. Als alle planten opeens wegge-maaid zijn, worden de vlinders gedwongen ergens anders voedsel te zoeken. Maaien moet ook niet gebeuren bij slecht weer, omdat de vlinders dan verstopt zitten in de vegetatie. Het liefst moet laat in het jaar gemaaid worden.

Ander bermbeheer kost in het begin meer, maar na een aantal jaren nagenoeg evenveel

als het traditionele beheer, omdat de kosten van het afvoeren van het maaisel dalen als gevolg van een kleiner wordende gewasopbrengst (zie figuur 5). De opbrengst daalt niet alleen doordat verschaald wordt, maar ook doordat de soortsaamenstelling in de berm verandert. IVN afdeling Weert heeft bij wijze van proef een aantal jaren een stuk spoorwegdijk extensief beheerd. Vorig jaar werden er, ondanks de slechte zomer vijftientig soorten vlinders geteld.

WAT KUNT U DOEN?

Meestal hebben gemeenten een steuntje in de rug nodig bij het starten van iets nieuws. Buurtcommittees hebben wat dat betreft vaak hun diensten bewezen. Als de gemeenten vanuit de bevolking de wens horen dat zij een ander groenbeheer willen, aangevuld met voorstellen, komt er wellicht iets los. Belangrijk is, dat er een goed plan opgesteld wordt alvorens de schop te pakken. U als vlinderliefhebber kunt dus heel concreet iets doen aan de verbetering van de leefomstandigheden van vlinders, niet alleen door adviezen te geven, maar ook door zelf of met een groep een stuk berm of plantsoen te beheren.

Literatuur

Kaskens, J.W.M., 1986. Ander openbaar groenbeheer, een mogelijkheid tot behoud en herstel van de dagvlinders in het stedelijk gebied. Vakgroep Natuurbeheer Landbouwniversiteit, Wageningen.

Koster, A., 1988. Insektenbeheer. Wetenschappelijke Mededeling KNNV nr. 187; Notitie Adviesgroep Vegetatiebeheer nr. 18. KNNV, Utrecht.

Smeets, L.J.M., 1988. De rol van voorlichting bij het stimuleren van een vlindervriendelijker bermbeheer door lagere overheden. Vakgroep voorlichtingskunde Landbouwniversiteit, Wageningen.

